

УДК 30:35:330.8

КОНЦЕПЦІЇ ЦИКЛІЧНОСТІ В СУСПІЛЬНИХ НАУКАХ: ДОСВІД ІНТЕГРАТИВНОГО АНАЛІЗУ

Онуфрієнко О. В.,

к.ю.н., доц.,

*докторант кафедри державного управління та місцевого самоврядування ДРІДУ НАДУ,
м. Дніпро*

Здійснено інтегративний аналіз еволюції розвитку концепцій циклічності в суспільних науках, виокремлено в різних підходах спільне та особливе; оцінено наукову обґрунтованість найбільш вагомих сучасних концепцій; окреслено сутність циклів різного роду як феномена суспільного життя та, базуючись на цьому, накреслено перспективи подальших тематичних досліджень у сфері науки державного управління.

Ключові слова: суспільні науки, державне управління, концепції циклічності, повторюваність явищ суспільного життя, економічні цикли, циклічна криза.

Onufriienko O. V.,

PhD in Law Sciences, Associate Professor,

Doctoral student of Public Administration and Local Government Department, DRI NAPA, Dnipro

CONCEPTS OF CYCLING IN THE SOCIAL SCIENCES: THE EXPERIENCE OF INTEGRATIVE ANALYSIS

This paper analyzes the evolution of developing the concepts of circularity in social sciences; common and distinctive features in different approaches have been outlined; the scientific substantiation of the most important modern theories dealing with circular transformations as phenomena of social reality has been assessed; on the basis of the results obtained as part of the study the prospects of further thematic researches has been set.

Key words: social sciences, public administration, concepts of circularity, repetition of social phenomena, economic cycles, cyclical crisis.

Проблематика динаміки розвитку суспільства в цілому та його окремих інститутів, політичної та економічної систем від часів античності до сьогодення знаходилася на вістрі наукового пошуку провідних мислителів та дослідників. Виявлення переміжних явищ у складному різноманітті суспільного життя незмінно ставало необхідним базисом для побудови абстрактних філософських концепцій, такі більш конкретних теорій циклічності. Після паузи у XIX ст., пов'язаної з поширенням теорій лінійного розвитку, у першій половині XX ст. відбувається значне підвищення інтересу наукового загалу до тематичної проблематики з огляду на появу принципово нових досліджень фундаментального рівня, передусім теорії “великих хвиль кон'юнктури” світової економіки М. Кондратьєва, концепції економічних циклів Й. Шумпетера та соціологічних досліджень П. Сорокіна. У сучасних суспільних науках з'явилася тенденція до здійснення міждисциплінарних досліджень; одним із найактуальніших напрямів слід визнати проблему подолання циклічних соціальних криз, характерних для суспільств перехідного типу. Отримані дані може бути з успіхом використано у площині науки державного управління, де до цього часу спостерігається брак тематичних досліджень монографічного рівня.

Феномен циклічності вітчизняних суспільних перетворень, коли фаза підйому неминуче завершується фазою виходу в нову типову кризу, що найбільш проявляється в політичній та економічній сферах, свідчить передусім про наявність дисфункційної моделі взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами державного управління. Тож, цілком на часі є дослідження ефективних способів зменшення негативних наслідків системних соціальних криз циклічного характеру, а в перспективі – формування обґрунтованих концепцій циклічності в контексті науки державного управління.

© Онуфрієнко О. В., 2016

Усвідомлення цього уможливило відповідне формулювання комплексної мети пропонованої статті, а саме: здійснити інтегративний аналіз еволюції концепцій циклічності в суспільних науках, виокремивши в різних підходах спільне та особливе; оцінити наукову обґрунтованість найбільш вагомих сучасних концепцій; окреслити сутність циклів різного роду як феномена суспільного життя та, базуючись на цьому, означити перспективи подальших тематичних досліджень у сфері науки державного управління.

Доктринальний розвиток концепцій циклічності відбувався упродовж значного проміжку часу. Доречно згадати праці видатних античних філософів Платона, Арістотеля, Полібія, Цицерона та мислителів Нового часу Н. Макіавеллі та Дж. Віко. Вагомий внесок зробили О. Шпенглер та А. Тойнбі, П. Сорокін, М. Кондратьєв та Й. Шумпетер. Тематична проблематика незмінно привертає увагу сучасних дослідників, що репрезентують увесь спектр суспільних наук: фундаментальні дослідження запропонували А. Медушевський, Ю. Плотинський, А. Коротаєв та ін.

Феноменологічний характер сучасних підходів до розуміння циклічності суспільних перетворень зумовлений упевненістю їхніх авторів в очевидності існування соціальних циклів як явищ, поданих у чуттєвому спогляданні. Цикл (від грец. *kuklos* – коло) – сукупність явищ, процесів, що утворює кругообіг упродовж певного проміжку часу та приводить систему у вихідний або подібний до вихідного стан [11]. Теорії циклічності (циклізм) – концепції суспільного розвитку, визначальною ознакою яких є ідея про постійне та періодичне проходження різними суспільними утвореннями аналогічних циклів [15, с. 392], тобто рух через послідовно пов'язані фази (криза, депресія, поживлення, підйом) [8, с. 11].

Ідея циклічності відома різним культурам. Чжан Цзай у контексті неоконфуціанства пропонував розуміти як єдине начало, що об'єднує весь Всесвіт, матеріальну силу “ці”, яка то розпадається, повертаючись до пустоти, то концентрується, утворюючи видимий світ; завдання людини у цьому сенсі – зрозуміти перебіг циклічних змін і діяти в гармонії з ними [18, с. 487]. Ідею циклічної повторюваності та коловороту типових ситуацій покладено в основу одного з найстаріших китайських філософських текстів і важливої складової Конфуціанського П'ятикнижжя – “І цзін”. Вчення про циклічну зміну принципів, на яких “покоїться державна влада”, запропонував Сима Цянь [15, с. 392] – один із перших інтерпретаторів історичних даних, що започаткував нову епоху в китайській історіографії, відмовившись від простої фіксації датованих подій. Ідеї про циклічний розвиток як Всесвіту в цілому, так і суспільства зокрема поширені також в індійській філософії.

Античні теорії циклічності, спираючись на універсальну концепцію кругообігу явищ у Всесвіті, основну увагу приділяли постійному та періодичному проходженню аналогічних циклів соціумом чи його структурними елементами, причому змістом цих процесів визначалась циклічна зміна політичних устроїв (правильних та неправильних) за допомогою реформ чи революцій тощо. Науковий пошук античних мислителів не обмежувався описанням моделей циклічних перетворень. Вони пропонували різні способи мінімізації негативних явищ, пов'язаних із політико-соціальними циклами (які, на їхню думку, завжди повертали суспільство до вихідного стану, майже не демонструючи якісного розвитку), у т. ч. моделі, які сучасні дослідники називають прообразом конституційної системи стримувань та противаг [8, с. 11].

Після вимушеної паузи в середні віки (циклізм не відповідав теологічному провіденціалістському розумінню історії) [15, с. 392] античний доробок став необхідною основою для концепцій циклічного розвитку, запропонованих у Новий час і принаймні частково інспірованих фундаментальними соціальними змінами (Реформація, Англійська революція, колонізація Нового світу тощо). Н. Макіавеллі оновив ідеї історичного

кругообігу для обґрунтування свого вчення про закономірну послідовну зміну форм правління, постулюючи, наприклад, що “переживаючи безперервні перетворення, всі держави звичайно зі стану впорядкованості переходять до безладу, а потім від безладу до нового порядку” [7, с. 180]. Але в цілому Н. Макіавеллі залишився в межах ще античних концепцій, виокремлюючи “добрі” та відповідні їм “погані” форми правління, постулюючи невідворотність погіршення добрих форм та остаточного перетворення їх на погані, що є сутністю коловороту, та виокремлюючи змішані форми правління як більш стійкі, здатні утримати державу від нескінченного циклу політичних криз [6, с. 382–387].

Широку концепцію історичної циклічності запропонував засновник філософії історії Дж. Віко. У його магнум-опусі “Засади нової науки про загальну природу націй” формулюється цивілізаційний підхід, у межах якого поступовий розвиток людства відбувається за рахунок циклічного розвитку окремих націй, кожна з яких проходить три етапи, що постійно повторюються, – епоху богів (дитинство), героїв (юність), людей (зрілість), із характерними для цих етапів формами правління, правовими системами, навіть мовами [4, с. 377–387]. Тож, у Новий час відбулося не тільки оновлення новим фактичним матеріалом античних концепцій, але й було запропоновано нову модель циклічного розвитку суспільства в цілому, що виходила за межі власне філософії й одночасно не була обмежена лише дослідженням взаємодії політичних утворень та тим самим сприяла формуванню необхідного фундаменту для виникнення соціології як такої.

Другу паузу в розвитку теорій циклічного розвитку XIX ст. було пов’язано передусім з утвердженням характерних для цього періоду і діаметрально протилежних ідеям циклізму позитивістських концепцій лінійного прогресу [15, с. 392]. Але і в цей час проблема циклічності привертала увагу дослідників. Зокрема, М. Данилевський виокремлював в історії локальні культурно-історичні типи, що проходили стадії зародження, змужніння, одряхління та смерті; К. Леонтєв, підтримавши концепцію М. Данилевського, пропонував три стадії соціального циклу: первинну простоту, квітучу складність, вторинне спрощення та змищення [13, с. 125].

Відомо, що марксистське вчення офіційно відмежовувалося як від теорії циклічного розвитку, так і від ідей безперервного прогресу в контексті позитивістських концепцій, розглядаючи всесвітню історію як єдиний закономірний процес зміни суспільно-економічних формацій, що відбувається по спіралі, коли деякі елементи, характерні для вже пройдених історичних етапів, повторюються [15, с. 392], набуваючи нової якості. Проте сучасні дослідники схильні інтерпретувати “діалектичну спіраль” Гегеля та марксову теорію формацій як синтетичну модель, що поєднує ідеї як циклічного, так і безперервного розвитку [8, с. 16].

Новітня історія характеризується поверненням наукового інтересу до проблеми циклічного розвитку, причому як на рівні філософії, так і в межах уже сформованих на той час соціальних наук, передусім в економіці, політології та соціології. Наприклад, циклічність знаходить специфічне трактування у О. Шпенглера, який виокремлював вісім основних культур як відособлених соціальних організмів, що розвиваються, проходячи цикл від народження до смерті [13, с. 125]. А. Тойнбі запропонував (значною мірою під впливом ідей Шпенглера) цивілізаційну концепцію, відповідно до якої всесвітня історія розглядається як система локальних цивілізацій, кожна з яких проходить коловорот однакових фаз розвитку від народження до загибелі (народження – зростання – надлом – розпад [Там же, с. 127]; при цьому розпад може результувати в народження нових, похідних цивілізацій), утворюючи “єдине дерево історії”. Авторська концепція передбачала, що генеза та зростання цивілізацій зумовлені реакцією останніх на “виклики історії” (ситуації особливих труднощів, у т. ч. агресія іноземців, несприятливі

погодні умови тощо), а надлом звичайно є наслідком надмірного мілітаризму й тяжіння до активної територіальної експансії [13, с. 127].

П. Сорокін здійснив критичний огляд циклічних концепцій соціально-історичного прогресу майже 100 років тому, дійшовши таких висновків: існування як постійно повторюваних *ідентичних* циклів, так і стабільних *вічних* трендів у соціальних змінах не є доведеним; є підстави говорити лише про тимчасові й умовні тренди (тенденції), що можуть бути змінені на протилежний тренд і, таким чином, утворюють одну з фаз довгострокового циклу [16, с. 11–12]. Якщо вивести за дужки занадто абстрактні філософські концепти та амбівалентні формули типу “соціокультурне життя та історія ніколи не повторюють себе, і все ж в іншому смислі вони певною мірою повторюються завжди” [17, с. 88] та грандіозне за обсягом матеріалу дослідження циклічних змін різних стилів мистецтва в живописі, архітектурі, музиці тощо [17, с. 99–256], модифікація ідеї циклічності за П. Сорокіним зводиться до вивчення “циклічних та ритмічних повторюваностей у соціальних феноменах” [16, с. 12]. У цьому автор вбачав одне з основних завдань соціології в цілому, усвідомлюючи, що формулювання соціологічних законів та узагальнень, виявлення причинно-наслідкових зв’язків та здійснення кількісних досліджень неможливе без спостереження за регулярно повторюваними феноменами суспільного життя [Там же, с. 12]. Ці міркування залишаються актуальними і нині; за твердженням сучасних спеціалістів, соціологія останніми десятиріччями розвивається переважно в межах парадигм, сформульованих ще П. Сорокіним.

Життєвий цикл етносів досліджував Л. Гумільов, виокремивши сім фаз зміни пасіонарного напруження етнічної системи [13, с. 127–129].

Вбачаємо, що саме вектор розвитку, сформульований П. Сорокіним, у міру поступового оприлюднення результатів його досліджень та посилення їхнього впливу на суспільні науки, визначив основні напрями розвитку тематичних досліджень у сучасній соціології. Отже, різні аспекти феномена циклічних перетворень явищ суспільного життя аналізуються в контексті сучасної соціології, причому як на макро-, так і мікрорівні. Розвиток та існування громадських рухів звичайно досліджується в контексті концепції циклічності. Зокрема, О. Рамштадт виокремив сім фаз розвитку громадського руху в ідеальних умовах [Там же, с. 129–130], соціологи вивчають також життєві цикли організації, цикли розвитку наукових спеціальностей, аналізують фази життєвого циклу технологічного укладу, розглядають життєвий цикл індивіда [Там же, с. 132–136] тощо.

Інший вагомий науковий напрям ХХ ст., що використовував концепцію циклічного розвитку як фундаментальну основу, сформувався в межах економічної науки. Фундаторами вчення про економічні цикли були М. Кондратьєв та Й. Шумпетер. Опрацювавши грандіозний масив статистичних даних стосовно динаміки основних економічних показників розвинених країн з 1770 по 1926 рр. (індекси товарних цін, відсоткових ставок, ренти, заробітної плати, обсягів виробництва, зовнішньої торгівлі, видобутку вугілля, золота тощо) [5, с. 189], М. Кондратьєв виявив наявність так званих довгих хвиль кон’юнктури у світовій економіці. Ще на початку 20-х рр. ХХ ст. він дійшов висновку, що циклічна динаміка в економіці свідчить про періодичні відхилення від стану рівноваги, а фази зростання великих циклів пов’язані з науково-технічною революцією чи принаймні співвідносяться з системним упровадженням інноваційних технологій у виробництво та всі сфери суспільного життя, що стимулює інвестиції та підвищує ефективність праці [2, с. 5]. Й. Шумпетер запропонував концепцію економічних циклів, у якій циклічність розглядається як закономірність економічного зростання, та поєднав у взаємопов’язану систему сформульовані до нього концепції, виокремивши в динаміці економічних процесів довгі цикли, середні промислові цикли та малі (грошові) цикли [3, с. 319].

Економічна криза, цикл, циклічні кризи національних економічних систем та світової економіки – фундаментальні категорії сучасної економічної науки. Теорія великих хвиль М. Кондратьєва незмінно привертає велику увагу вчених-економістів [1; 9; 10; 14]. Економічна та фінансова політика розвинених держав передбачає швидку та адекватну реакцію на циклічні кризи капіталістичної економіки, навіть якщо при цьому певною мірою порушується традиційний ліберальний принцип обмеження втручання держави в економічні відносини. Математичні апарати обчислення ймовірностей, що використовуються (й іноді небезуспішно) під час спекулятивної торгівлі на міжбанківському валютному ринку, побудовано також з урахуванням теорій циклічності. Руйнівні наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008 р. підвищили інтерес науковців до вивчення циклічних економічних процесів.

Концепції циклічності широко представлено і в політологічній науці, причому як на рівні крупних теорій, так і на рівні часткових концепцій, що обмежуються аналізом однієї чи декількох політичних систем. Серед перших слід згадати, зокрема, концепцію циркуляції еліт у межах пірамідальної структури суспільства В. Парето, принцип теорії еліт Р. Міхельса, широко відомий як “залізний закон олігархії”, відповідно до якого будь-яка форма політичної організації суспільства рано чи пізно перероджується на олігархію, тощо.

Багато часткових теорій було запропоновано дослідниками США (очевидно, що їх виникнення передусім слід пов’язувати з фактом періодичної “пульсації” двопартійної політичної системи США та суттєвими відмінностями у програмах, що реалізуються тією чи іншою правлячою партією). Прогностична модель політолога Ф. Клінберга ґрунтувалася на простеженні її автором двох переміжних фаз в американській внутрішній та зовнішній політиці [13, с. 156–157; 19; 20] – інтровертної фази з характерним для неї ізоляціонізмом та концентрацією на внутрішніх проблемах та фази екстравертної з активним дипломатичним, економічним і прямим військовим впливом на інші держави. При цьому фази змінюють одна одну не тільки через внутрішні причини (ротация двох основних політичних партій), але і внаслідок істотних змін у світовій політиці. Зокрема, закінчення інтровертної фази 1918–1940 рр. було пов’язано з реакцією політичних еліт на початок Другої світової війни. Свою модель Ф. Клінберг опублікував 1952 р.; думається, що фази в державній політиці США після утвердження у статусі наддержави, який вимагає постійного активного втручання в міжнародні справи, у другий половині ХХ ст. мали вже дещо інший вигляд. Замість ізоляціонізму інтровертної фази спостерігається, скоріше, м’який варіант екстравертної фази зі зменшенням військової присутності у світовому масштабі та більш ефективною економічною політикою (Демократична партія).

Цілоком у межах очевидних розбіжностей, характерних для двопартійної політичної системи, та на основі аналізу передвиборчих програм Республіканської та Демократичної партій Дж. Неменвірс та Р. Вебер сформулювали концепцію циклічного кругообігу партійної ідеології в США (чергування фаз, коли домінують цінності прогресивні, космополітичні, консервативні та, нарешті, ізоляціоністські) [13]. Американські політологи також ретельно досліджували циклічні чергування “хвиль” консерватизму та лібералізму в політичному житті США ХІХ–ХХ ст. тощо [13, с. 158].

Теорії циклічності в тій чи іншій формі присутні і в сучасній юриспруденції. Концепції кругообігу форм правління, переважно в історичному сенсі, розглядаються в межах спеціальності “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень”. Досліджуються окремі аспекти циклічної динаміки процесів у механізмі правового регулювання, алгоритмічна природа нормативно-правових актів та специфіка циклічного застосування правових норм для врегулювання суспільних відносин [12] тощо. Фундаментальну концепцію циклічного розвитку в контексті конституційного

права запропонував А. Медушевський. Вихідним положенням його теорії є наявність конституційної циклічності різного роду, що проявляється передусім у повторюваностях конституційного розвитку різних держав світу, закономірностях прийняття та внесення змін у конституції тощо. Автором виокремлюються еволюційні та революційні моделі конституційної циклічності, різні моделі конституційних циклів у постсоціалістичних країнах, оцінюються стратегії виходу з них тощо [8].

Нарешті, у науці державного управління проблематика циклічності розглядається при аналізі аспекту повторюваності застосування типових управлінських рішень та при вивченні державної політики, спрямованої на подолання економічної кризи, що має циклічний характер [2].

Здійснене інтегративне дослідження дозволяє сформулювати низку взаємопов'язаних висновків.

1. Теорії циклічності іманентно присутні в сучасній філософії та у всьому широкому спектрі суспільних наук. Найбільш ґрунтовно вони представлені в соціології, політології та особливо – в економічній науці, де факт наявності економічних циклів та переміжних криз капіталістичної економіки звичайно не піддається сумніву, а проблематика попередження та мінімізації втрат економічної системи під час чергової кризи перебуває на передньому краї як найактуальніших наукових досліджень, так і державної політики. Немає підстав не погодитися з тими спеціалістами, які вбачають, що це зумовлено насамперед намаганням зрозуміти типологічно схожі фази розвитку соціальних процесів та піддати їх порівняльному аналізу [8, с. 17]. Отже, мотивація апологетів концепцій циклічного розвитку цілком співвідноситься з ідеями, сформульованими ще в період античності. Проте сучасні концепції базуються на якісно іншій методологічній базі, використовують великі масиви статистичних даних (у т. ч. в загальносвітовому масштабі), мають можливість критично оцінити результати застосування лінійних моделей, запропонованих у межах позитивістських вчень, приділяють особливу увагу виявленню об'єктивних факторів, що зумовлюють циклічність, та звичайно утримуються від висновків про наявність жорстко зумовлених коловоротів у суспільному житті.

2. Не є вмотивованою абсолютизація значення моделей циклічного розвитку в суспільних науках: вони утворюють лише один із багатьох способів пізнання соціальної дійсності. Застосування концепцій циклічного розвитку дозволяє виокремити та дослідити специфічні повторюваності, які не завжди простежуються при застужанні традиційних підходів, але комплексне багатоаспектне пізнання явищ суспільного життя уможливлено лише рівноправним використанням усього широкого пізнавального інструментарію. Отже, циклізм може і має бути доповнений моделями мультивекторного розвитку, враховувати чинники випадковостей та ймовірностей, альтернативні стратегії перетворень, фактори відкриття та спрямованого зовнішнього впливу, концепти теорії ігор та модель діалектичної спіралі розвитку тощо.

3. Усвідомлення циклічного характеру суспільних перетворень в Україні з характерним для нього послідовним посиленням протистояння між соціумом та державою на кожному новому етапі ставить проблему складної діалектики взаємодії органів державного управління та інститутів громадянського суспільства під особливим кутом наукового пошуку та актуалізує дослідження циклічних криз такого роду в контексті науки державного управління.

Список використаних джерел

1. Кондратьевские волны. Аспекты и перспективы / А. А. Акаев, Р. С. Гринберг, Л. Е. Гринин [и др.]. – Волгоград : Учитель, 2012. – 384 с.
2. Алейнікова О. В. Теорії циклічності та проблеми структурних, фінансових та системних криз суспільного виробництва / О. В. Алейнікова // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1. – 13 с. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_3.pdf .

3. *Базилевич В. Д.* Історія економічних учень : підручник : у 2 ч. Ч. 2 / за ред. В. Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. і допов. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
4. *Вико Дж.* Основания новой науки об общей природе наций / Дж. Вико. – М. ; К. : REFL book ; ИСА, 1994. – 656 с.
5. *Коротаев А. В.* Кондратьевские волны в мировой экономической динамике // Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие / А. В. Коротаев, С. В. Цирель. – М. : Либроком/URSS, 2009. – С. 189–229.
6. *Макиавелли Н.* Избранные сочинения / Н. Макиавелли. – М. : Худож. лит., 1982. – 514 с.
7. *Макиавелли Н.* История Флоренции / Н. Макиавелли. – М. : Наука, 1987. – 449 с.
8. *Медушевский А. Н.* Теория конституционных циклов / А. Н. Медушевский – М. : ГУ ВШЭ, 2005. – 574 с.
9. *Меньшиков С. М.* Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу / С. М. Меньшиков, А. А. Клименко. – М. : Междунар. отношения, 1989. – 274 с.
10. *Модельски Дж.* Волны Кондратьева, развитие мировой экономики и международная политика / Дж. Модельски, У. Томпсон // Вопросы экономики. – 1992. – № 10. – С. 49–57.
11. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии РАН ; Нац. обществ.-науч. фонд. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Мысль, 2010. – Режим доступа : <http://iph.ras.ru/elib/3359.html> .
12. *Онуфрієнко О. В.* Алгоритмічна природа норм права та нормативно-правових актів: досвід простеження аналогій / О. В. Онуфрієнко // Українське право. – 2000. – № 1. – С. 152–159.
13. *Плотинский Ю. М.* Модели социальных процессов / Ю. М. Плотинский. – М. : Логос, 2001. – 280 с.
14. *Полетаев А. В.* Циклы Кондратьева и развитие капитализма. (Опыт междисциплинарного исследования) / А. В. Полетаев, И. М. Савельева. – М. : Наука, 1993. – 249 с.
15. Советская историческая энциклопедия. – М. : Сов. энцикл., 1974. – Т. 15. – 510 с.
16. *Сорокин П. А.* Обзор циклических концепций социально-исторического процесса / П. А. Сорокин // Социологические исследования. – 1998. – № 12. – С. 3–14.
17. *Сорокин П. А.* Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / П. А. Сорокин. – СПб. : РХГИ, 2000. – 1056 с.
18. Философская энциклопедия : в 5 т. / под ред. Ф. В. Константинова. – М. : Сов. энцикл., 1970. – Т. 5. – 740 с.
19. *Klinberg F. L.* Cyclical Trends in American Foreign Policy Moods. By Frank L. Klingberg. Lanham, Md. : University Press of America, 1983. – 208 pp.
20. *Klinberg F. L.* The Historical Alternation of Moods in American Foreign Policy // World politics. – 1951–1952. – Vol. 4. – P. 239–273.
21. *Namenwirth J. Z.* Dynamics of Culture / Namenwirth J. Z., Weber R. P. – Winchester : Alien and Unwin, 1987. – 268 p.

Надійшла до редколегії 15.04.2016 р.

УДК 388.46:349.3

НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Рогова О. Г.,

к.ю.н., доцент кафедри права та європейської інтеграції ХарPI НАДУ

Сергєєва Л. М.,

к.держ.упр., доцент кафедри права та європейської інтеграції ХарPI НАДУ

м. Харків

На підставі вивчення напрацювань науковців та практиків, іноземного досвіду визначено основні чинники, що характеризують сучасний стан надання адміністративних послуг у сфері соціального захисту населення в Україні.

Ключові слова: адміністративна послуга, публічна послуга, адміністративна послуга у сфері соціального захисту населення, соціальна послуга.

© Рогова О. Г., Сергєєва Л. М., 2016